

CZU: 811.135.1'27

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.3984810>**CONSIDERAȚII PRIVIND VARIETATEA DIAFAZICĂ A LIMBII ROMÂNE****Liliana BOTNARI***Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al MECC,
Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir” din Chișinău*

Limba, prin varietățile sale, este mai bogată, mai complexă, dinamică, dar totuși are un caracter mai mult sau mai puțin unitar, pentru a asigura comprehensiunea dintre vorbitorii ei. Diafazia este o dimensiune variațională ce se referă la variația generată de situația de comunicare, de contextul situațional, în baza cărora vorbitorul recurge la diverse posibilități variaționale, iar varietățile diafazice sunt diferențele care se atestă în cadrul stilurilor individuale ale vorbitorilor.

Cuvinte-cheie: *variație, diafazie, varietăți diafazice, varietate idiosincronică, mărci stilistice.*

CONSIDERATIONS REGARDING THE DIAPHASICAL VARIETY OF THE ROMANIAN

A language, through its varieties, becomes richer, more complex and dynamic, but still retain its more or less unitary character, to ensure the comprehension between its speakers. Diaphasia is a variational dimension that refers to the variation generated by the communication situation, by the situational context, based on which the speaker uses different variational possibilities, and the diaphasic varieties are the differences that are attested in the individual styles of speakers.

Keywords: *variation, diaphasia, diaphasic varieties, idiosyncratic variety, stylistic marks.*

Introducere

Din punct de vedere teoretic, limba poate fi clasificată în diferite varietăți în funcție de anumiți factori: lingvistici sau extralingvistici, care influențează la un moment dat această limbă și „o modelează” mai mult sau mai puțin. Însă, din punct de vedere funcțional, toate aceste varietăți interacționează armonios creând unitatea limbii, funcționând simultan sau prin alternanță, în funcție de locutor și de contextul în care acesta vorbește. Identificând clasificările propuse de către unii lingviști, precum E.Coșeriu, F.Gadet, F.Bulot, D.Stosic, L.Flydal ș. a., observăm că acestea au drept punct comun cele 5 dimensiuni variaționale, și anume: diacronia, diatopia, diastratia, diafazia și diamezia, chiar dacă ultima dintre ele nu este încă suficient de consolidată și ar constitui, mai degrabă, „punte de lansare” a celorlalte dimensiuni. Astfel, limba, prin varietățile sale, este mai bogată, mai complexă, dinamică, dar totuși are un caracter mai mult sau mai puțin unitar, pentru a asigura comprehensiunea dintre vorbitorii ei.

Varietatea diafazăică a limbii

Varietățile diafazice sunt diferențele care se atestă în cadrul stilurilor individuale ale vorbitorilor. Sub aspect stilistic, fiecare vorbitor devine un „artist”, el are acea libertate de a selecta din multitudinea de posibilități de a spune același lucru, din planul paradigmatic, are libertatea asociativă – de a combina și a „prezenta produsul vorbirii” după bunul plac, din planul sintagmatic, bineînțeles, în limitele limbii sau, altfel spus, ale competenței sale lingvistice.

Relevante ni s-au părut constatările lingvistului F.-T. Olariu care, în lucrarea sa *Variație și varietăți în limba română*, menționează că „a așeza stilurile la baza diversității diastratice corespunde unei echivalări, practic, a unităților sinfalice cu cele sinstratice, fapt ce atestă strânsa corelație între variația stilistică și cea sociolingvistică în cadrul proteicului spațiu al comunicării publice” [1, p.117]. Prin urmare, variația diafazăică este o variație generată de situația de comunicare, de contextul situațional, în baza cărora vorbitorul recurge la diverse posibilități variaționale, fie în vorbirea sa cultă se strecoară mărci ale limbajului popular sau unele trăsături ale varietății diastratice – elemente dialectale sau regionale, care edifică o pronunțată coloratură stilistică locală –, fie viceversa – o comunicare sau un text scris în virtutea potențialului stilistic al limbajului oral, popular poate intercala unele neologisme sau unități lexicale împrumutate, care sunt intenționat utilizate pentru a produce un anumit efect voit, o anumită finalitate stilistică. Opinii referitoare la variație în funcție de stratificarea socială, dar și de contextul de comunicare întâlnim la Françoise Gadet care afirmă că „într-o limbă, constatăm că anumite utilizări se manifestă numai în unele medii (...). Noțiunea de niveluri de limbă se referă la diferențierea socială în clase sau diverse grupuri” [2, p.22]. În această ordine de idei, autoarea observă că dimensiunea socială corespunde axei verticale a variației, iar stilul – axei orizontale, ceea ce ar permite poziționarea varia-

bilelor pe un plan în care se intersectează variația diastratică cu cea diafazică, adică variația socială se produce pe axa paradigmatică, iar cea diafazică – pe axa sintagmatică. Concluziile autoarei coincid în mare parte cu afirmațiile lui Eugen Coșeriu [apud 3, p.131] care observă că toate tipurile de varietăți se întrepătrund și interferează, fiind simultan prezente într-o situație de comunicare, mai ales la nivelul lexical al limbii, în care se atestă un împrumut continuu, conștient sau mai puțin conștient, între varietăți.

Variația diafazică vizează diversitatea stilistică a limbii, la nivelul unui singur vorbitor – individuală, în funcție de factorii motivaționali și atitudinali ai acestuia, care sunt identificați și enumerați de către Lilia Răciulă în lucrarea *Variabilitatea diafazică în cadrul unor serii stilistico-istorice*: „percepția și sensibilitatea estetică, imaginația și intuiția artistică, structura cognitivă și afectiv-socială, libertatea totală a opțiunii stilistice, posibilitatea inovației, capacitățile de conștientizare și de exprimare a emoțiilor, a impresiilor, a trăirilor, a diverselor dimensiuni ale existențialului etc.” [4, p.82]. În această cheie, considerăm că limba „se actualizează” prin fiecare vorbitor, prin trăirile și raționamentele lui, acesta, având la dispoziție toată libertatea de creație și selecție, poate modela propriul limbaj, fie unul cult sau fie popular, utilizând anumite unități lexice, apte să redea lumea sa interioară sau oferind denotatului conotații noi, deviind uneori conștient de la normele limbii. Însă, nu doar vorbitorul poate modela limbajul său și „jongla” cu semnificațiile semnificantului. Labov [apud 5, p.5-15] susține că oamenii sunt în aceeași măsură sau chiar mai mult subiecte ascultătoare decât vorbitoare: noi ne formăm „competența eterogenă” prin confruntările noastre constante cu diferite produceri neunificate sau răzlețe. Trebuie să mai precizăm că receptorul, cel care ascultă și recepționează o informație scrisă sau orală, reconstituie sensul în funcție de competența sa lingvistică, interpretându-l în baza trăirilor proprii. Efectuând o analiză a sensului, ca mecanism al variabilității individuale, Lilia Răciulă conchide că „abordarea variabilității diafazice obligă la o interpretare a sensului în raport cu alte sensuri, sensul individual depinzând, astfel, de alte sensuri individuale” [4, p.100]. Prin urmare, lingvista consideră că o comunicare, o idee care este proiectată spre un receptor generează în mintea acestuia o altă idee sau un „interpretant”, dacă e să utilizăm termenul propus de către autoare, care se constituie în limitele experienței umane a receptorului. La rândul său, interpretantul respectiv poate fi unul imediat – echivalent cu invarianta semantică sau sensul denotativ, unul dinamic, format în funcție de context sau un interpretant final, care le include pe cele două tipuri menționate anterior, vizând experiența colaterală atât a emițătorului, precum și pe cea a vorbitorului ori semnificația oferită de dicționar.

Mariana Ciolac definește variația diafazică, numită și variația sociostilistică, în felul următor: „variația determinată de sfera, domeniul sau contextul comunicării, axat pe stilistica limbii și pe variația lingvistică” [6]. Prin urmare, orice limbă cunoaște mai multe stratificări stilistice, orice comunicare, mai ales orală, prezintă, de cele mai multe ori, o coloratură stilistică. Orice vorbitor, care dispune de o varietate idiosincronică a limbii, adică o varietate de limbă ce îi este specifică doar lui, poate intercala în discursul său elemente variaționale, care pot să-l claseze, în momentul contextului, într-o anumită clasă socială sau într-un anumit spațiu geografic, care pot să-l apropie sau să-l distanțeze de interlocutorul său. Relevante ni s-au părut, în acest sens, constatările lui Johannes Kabatek, precum că, „în funcție de gradul de «amestec», subiectele vorbitoare se identifică (și sunt identificate) (...). Între două limbi funcționale, A și B, pot exista interminabile posibilități de realizare individuală” [7, p.215-223]. În această ordine de idei, autorul propune o schemă simplă, dar esențială, care redă posibilitățile de realizare a unui discurs individual (Fig.1).

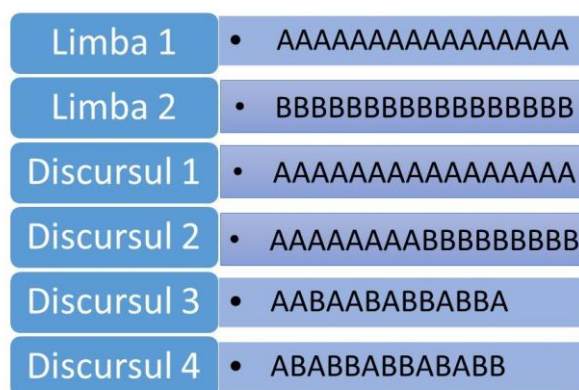

Fig.1. Posibilitățile de realizare a unui discurs individual (după J.Kabatek 1998).

Observăm că interferențele graduale dintre diferite varietăți se produc aleatoriu, în funcție de decizia creativă a vorbitorului și de finalitatea pe care o urmărește, ceea ce ne permite să-l identificăm pe acesta ca membru al unei anumite comunități lingvistice sau să-l identificăm pe interlocutorul său – cel căruia îi este adresată comunicarea, cel cu care vrea să se omogenizeze (sau nu) vorbitorul. Opinii referitoare întâlnim la lingviștii Waren Maguire și April McMahon [8], care propun noțiunile: *intra-speaker variation*, variația la nivelul unui singur vorbitor și *inter-speaker variation*, adică variația între vorbitori. Aceste concepte s-ar preta perfect la schema propusă de J.Kabatek în Figura 1, în care Limba 1 și Limba 2 constituie *intra-speaker variation* sau *variația idiosincronică*, iar Discursurile 1, 2, 3, 4 reprezintă variația dintre vorbitori, adaptabilitatea limbii unuia la limba celuilalt. Cu multă perspicacitate, F.Gadet redă starea de lucruri referitoare la acest capitol prin intermediul următoarei definiții: „Variația diafazică sau stilistică este capacitatea locutorilor de a modula felul lor de a vorbi (sau a scrie) în funcție de interlocutori și activități” [9]. Astfel, locutorul utilizează o anumită varietate de limbă sau elemente ale unei varietăți de limbă, în funcție de relațiile sale cu interlocutorul și de situația de comunicare. Acesta va comunica într-un anumit mod cu un prieten, o rudă sau un cunoscut apropiat și cu totul altfel atunci când se va adresa unui funcționar public, unui profesor sau medic, va utiliza limba în diverse variante, transmițând același mesaj, același conținut semantic prin diferite forme și variații fonetice, morfologice, sintactice sau lexicale. O constatare a lingvistului Ion Coteanu ține de faptul că „uzul limbii reprezintă (...) o mișcare permanentă de adaptare a structurii idiomului la necesitățile social-culturale ale vorbitorilor. Rezultatele cele mai importante sunt limbajele și stilurile” [10, p.9].

Diversitatea stilistică și registrele limbii

Diversitatea stilistică a unei limbi se manifestă prin registrele acesteia, care sunt diferențiate în funcție de criteriul de formalitate ce caracterizează o anumită situație de comunicare: registrul *literar* – limbajul cultivat și controlat, care respectă cel mai mult normele limbii, caracterizându-se printr-o articulație și dicție (aproape) exemplară, prin evitarea construcțiilor sintactice incorecte sau confuze, prin acordul corect al părților de vorbire, prin utilizarea neologismelor și a vocabularului elevat, a formulelor de politețe etc.; *standard* – registrul de limbă curent, neutru, uzual; *familiar* – limbajul colocvial, care este utilizat, de obicei, într-o situație de comunicare bine cunoscută de către vorbitor, acesta având drept interlocutor un prieten sau unul dintre părinții/copiii săi, ceea ce-l face să simtă o oarecare libertate de exprimare; *popular* – limbajul cotidian, spontan, la lingviștii francezi – vernacular –, care poate conține unele arhaisme, regionalisme; *vulgar* – utilizarea argotismelor sau a cuvintelor licențioase. O repartiție similară întâlnim la Irina Condrea, lingvista referindu-se, în special, la diferențierea lexicului; or, acesta este cel mai sensibil la variația stilistică, acaparând diverse mărci stilistice. Autoarea abordează problema selecției mijloacelor de limbaj în funcție de situațiile concrete de comunicare, diferențiind: *limbajul neutru*, care se caracterizează prin „informativitate, neafectivitate și prin abordarea unui lexic general, cunoscut de întreaga societate/comunitate căreia îi este adresat mesajul” [11, p.51] și care are un caracter neutru, transmițând informații concrete – anunțuri, știri, dări de seamă, prospecte etc.; *limbajul popular* – care se atestă, mai mult, la nivelul oral al limbii, dar care, prin valori stilistice ale oralității, a căpătat extindere și în textele literare, devenind un mijloc „de individualizare a personajelor (...), un cod ce se manifestă prin particularități caracteristice la diferite niveluri – fonetic, morfologic, sintactic, lexical” [*Ibidem*, p.53]; *limbajul familiar*, care, în opinia lingvistei, nu poate fi disociat la nivel practic de limbajul popular. Însă ceva mai departe [*Ibidem*, p.189], autoarea reia problema diferențierii variantelor funcționale ale limbii, apelând la accepția lui Ion Coteanu despre diasistemul limbii, care cuprinde două direcții: *limbajul popular* artistic și non-artistic și *limbajul literar* artistic și non-artistic. Alți lingviști, precum Dumitru Irimia, Magda Manu, Viorica Molea, Paula Diaconescu, Rodica Zafiu etc., diferențiază aceleași sau alte stiluri ale limbii, însă majoritatea recunoscând drept criteriu de bază al stratificării stilistice opoziția oral/scriș.

În același sens, variația diafazică interferează și cu variația diastratică, căci „în orice stil de limbă pot exista diferențe de la o regiune la alta, sau de la o categorie socială la alta” [12, p.179], fapt remarcat de către lingvistul Ioan Milică: „Astfel, în limba română, adresarea formală se poate realiza, în zonele rurale, prin termeni tradiționali precum *dumneata*, *mata(le)*, dar și prin elemente mai des întrebuințate în zonele urbane, cum ar fi *dumneavoastră*, *domnia sa*” [*Ibidem*].

Concluzii

Prin urmare, distribuția limbii pe registre este mai mult virtuală, teoretică. Or, toate acestea formează un continuum în limba funcțională, vorbitorii utilizând un limbaj „multicolor”, variat, achiziționat pe parcursul

experiențelor trăite, perindându-se prin diverse medii sociale și „alimentându-se” din pluralitatea de posibilități de exprimare, pe care le asimilează treptat încă din copilărie. În acest sens, insistăm asupra faptului că nu există varietăți diatopice, diastratice, diafazice sau diamezice pure, ci, mai degrabă, mărci variaționale în funcție de diatopie, diastratie, diafazie și diamezie, mărci care se împletesc, care se modelează adaptându-se la statutul social al vorbitorului, la dialectul pe care îl vorbește acesta, la context, la interesele profesionale proprii sau la cele ale interlocutorului etc. În acest sens, este foarte important ca părinții să insiste asupra formării la copil a unui limbaj literar și îngrijit, căci acesta, inițial, însușește doar o formă a limbii, o variantă de bază, care este învățată mai mult sau mai puțin conștient, devenind parte a identității sale, mijloc de exprimare, prin care se simte cel mai în largul său și prin care va comunica ulterior, până va conștientiza „supremația” limbii literare, prestigiul recunoscut și importanța acesteia pentru impunerea/ascensiunea socială spre care tinde majoritatea ființelor umane.

Referințe:

1. OLARIU, F.-T. *Variație și varietăți în limba română. Studii de dialectologie și sociolingvistică*. Iași: Editura Institutul European, 2017. 264 p. ISBN 978-606-24-0187-0
2. GADET, F. Niveaux de langue et variation intrinsèque [online]. En: Bensimon P. *Niveaux de langue et registres de la traduction, Palimpsestes* 10, 1996, p.17-40. ISBN 2-87854-112-X. [Accesat: 12.10.2019]. Disponibil: <https://journals.openedition.org/palimpsestes/1504>
3. GLESSGEN, M.-D. *Lingvistică romanică. Domenii și metode în lingvistica franceză și romanică*. Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2014. 654 p. ISBN 978-973-703-999-6
4. RĂCIULĂ, L. *Variabilitatea diafazăică în cadrul unor serii stilistico-istorice*. Chișinău: Bons Offices, 2010 189 p. ISBN 978-9975-80-322-9
5. GADET, F. Variation et hétérogénéité [online]. En: *Langages*, 26e année, n°108, Hétérogénéité et variation: Labov, un bilan, sous la direction de Françoise Gadet. Paris: Larousse, 1992, p. 5-15. [Accesat: 15.03.2020]. Disponibil: https://www.persee.fr/doc/lgge_0458-726x_1992_num_26_108_1647#
6. CIOLAC, M. *Questions de sociolinguistique*. București: Editura Universității din București, 2006. ISBN 973737238-7
7. KABATEK, J. La variation linguistique dans le domaine des langues romanes: théorie et réalité empirique [online]. En: *Actes du XXII Congrès International de Linguistique et de Philologie Romanes*, Vol.III. Bruxelles: Niemeyer, 1998, p.215-223. [Accesat: 15.03.2020]. Disponibil: <https://publikationen.uni-tuebingen.de/xmlui/bitstream/handle/10900/46344/pdf/C26.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
8. MAGUIRE, W., MCMAHON, A. *Analysing variation in English*. Cambridge: University Press, 2011. 332 p. ISBN 9780511976360
9. GADET, F. *La variation sociale en français, nouvelle édition revue et augmentée*. Paris: Ophrys, 2007. 186 p. ISBN 978-2-7080-1154-0
10. COTEANU, I. *Stilistica funcțională a limbii române. Stil, stilistică, limbaj*. București: Editura Academiei R.S.R., 1973. 202 p.
11. CONDREA, I. *Curs de stilistică*. Chișinău: CEP USM, 2008, p.196. ISBN 978-9975-70-743-5
12. MILICĂ, I. *Noțiuni de stilistică*. Iași: Vasiliana '98, 2014. 247 p. ISBN 978-973-116-382-6

Date despre autor:

Liliana BOTNARI, Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al MECC, Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir” din Chișinău.

E-mail: botnari.liliana86@gmail.com

ORCID: 0000-0002-9909-2982

Prezentat la 09.07.2020